

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата юридичних наук, доцента Сергія МАРКА на дисертацію Сергія САМОЙЛЕНКА на тему «Основи методики розслідування провокації підкупу», подану на здобуття ступеня доктора філософії у галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дослідження підтверджується тим, що корупційні правопорушення часто залишаються непоміченими, що робить їх одними з найбільш прихованих видів злочинів. Це можливо пояснити недосконалістю законодавства, зростанням «професіоналізму» злочинців, тісними зв'язками між особами, що мають значні фінансові ресурси, та державними службовцями вищого рівня, а також корупцією в правоохоронних органах і іншими чинниками. Крім того, вказаний вид злочинності характеризується високим рівнем протидії кримінальних елементів правоохоронним органам, спрямованої на зменшення, а в деяких випадках і взагалі усунення можливості їх виявлення та розслідування з метою уникнення кримінальної відповідальності.

За порівняно нетривалий період державою прийнято низку нових для вітчизняного законодавства нормативних актів концептуального та прикладного характеру, а також унесено зміни до законодавчих актів. Висока мотивація особи, яка використовує провокаційний вплив на провокованого з метою спонукання його до вчинення вигідних для ініціатора дій чи навпаки – бездіяльності, зумовлює імітацію слідової картини, характерної для прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою. Своєчасне виявлення та ефективно розслідування цих видів кримінальних правопорушень дасть змогу нейтралізувати шкоду, заподіяну провокаційними діями службової особи, а також запобігти нераціональним додатковим зусиллям правоохоронних органів. Установлення дійсних обставин кримінального правопорушення на початковій стадії досудового розслідування зможе запобігти подальшій втраті доказової інформації. Отже, окремою обставиною, що обумовила необхідність дослідження обраної теми, є розроблення основ методики розслідування провокації підкупу з метою задоволення потреб практики.

Як слушно наголошує дисертант, дані статистики переконливо свідчать про те, що досудове розслідування за фактами провокації підкупу жодного разу не закінчувалося складанням обвинувального акта та направленням його до суду, що також підтверджено даними моніторингу Єдиного реєстру судових рішень, де немає жодного вироку, винесеного судом за ст. 370 КК України. Власне те, що велика кількість зареєстрованих кримінальних проваджень за ознаками провокації підкупу не набуває підтвердження щодо наявності достатніх доказів для закінчення досудового розслідування складанням обвинувального акта, може свідчити про нерозробленість її методики розслідування.

Зазначене засвідчує актуальність наукового дослідження, що визначається необхідністю з'ясування особливостей виявлення та розслідування цього виду кримінального правопорушення, визначення оптимальних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, розроблення й упорядкування найефективніших заходів тактичного забезпечення розслідування.

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача.
Об'єктивний аналіз обрання та ефективності застосування методів дослідження, визначених Сергієм Васильовичем Самойленком, дає підстави стверджувати про належний науковий рівень рецензованої дисертації. Зокрема, застосовано філософські, загальнонаукові та спеціальні методи, серед яких: діалектичний метод дав змогу дослідити процес провокації підкупу та його розслідування як цілісні явища у взаємозв'язку їх елементів; формально-логічний – визначити комплекс процесуальних дій, які застосовуються у процесі виявлення та розслідування кримінальних правопорушень розглядуваної категорії; порівняльно-правовий метод – дослідити наукові позиції щодо теоретичних і практичних аспектів формування криміналістичної характеристики, типології слідчих ситуацій та версій; методи аналізу та синтезу – висвітлити основні наукові підходи до розгляду поняття криміналістичної характеристики та наукові погляди на структуру її елементів; проаналізовано поняття слідчих ситуацій, версій; здійснено аналіз форм використання спеціальних знань під час розслідування провокації підкупу шляхом залучення спеціаліста до проведення окремих процесуальних дій та призначення судових експертиз; метод системно-структурного аналізу сприяв у визначенні зв'язку між елементами криміналістичної характеристики провокації підкупу, обставинами, які підлягають встановленню, та засобами їх з'ясування; мисленнєве моделювання, експеримент і прогнозування – у забезпеченні перевірки суджень стосовно особливостей встановлення обставин події провокації підкупу, використання сформульованих ним наукових рекомендацій; соціологічні методи (вибірки, опитування шляхом анкетування) – для формування комплексу питань та одержання від респондентів відповідей на них щодо проблем, які охоплюються темою дослідження, а статистичне зведення – під час узагальнення в абсолютних і відносних величинах результатів опитування та вивчення матеріалів практики розслідування розглядуваної категорії злочинів.

Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертації, відображено у 9 наукових публікаціях, серед яких чотири статті у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, та п'ять – у збірниках тез науково-практичних конференцій.

Зазначені публікації відображають обґрунтування отриманих наукових результатів відповідно до поставленої мети і завдань дослідження, а також задовольняють вимогу щодо опублікування не більше однієї статті в одному

випуску (номері) наукового видання, що відповідає умовам зарахування публікацій, наведених у списку публікацій здобувача за темою дисертації.

Для обґрунтування пропозицій і рекомендацій автор дисертації проаналізував значну кількість наукових праць (175 джерел).

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень, повнота викладу в опублікованих працях. Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані дисертантом, у своїй більшості є обґрунтованими і переконливими, а використані в роботі методи дали змогу оптимально врахувати специфіку об'єкта, предмета, мети й завдань дослідження.

Наукова новизна дисертації Сергія Васильовича Самойленка визначається тим, що у дослідженні сформульовано й обґрунтовано низку нових положень і висновків, зокрема, вперше:

– комплексно, згідно з нормативними приписами, які регламентують порядок досудового розслідування, сформульовано концептуальні положення щодо використання спеціальних знань під час розслідування провокації підкупу;

– сформовано теоретичні уявлення про повноструктурні та неповноструктурні способи вчинення злочину на прикладі практики розслідування провокації підкупу;

удосконалено:

– криміналістичну характеристику провокації підкупу шляхом виокремлення та розкриття змісту її найбільш значущих для розслідування цих злочинів елементів;

– зміст обставин, що підлягають установленню в процесі розслідування провокації підкупу;

– класифікацію типових слідчих ситуацій початкового й наступного етапів розслідування, з їх урахуванням сформульовано алгоритми дій слідчого в ході розслідування провокації підкупу;

набули подальшого розвитку:

– наукові рекомендації з тактики проведення обшуку, огляду і допиту в напрямі використання їх пошуково-пізнавальних можливостей під час розслідування провокації підкупу;

– критерії виокремлення різновидів злочинців і потерпілих у результаті провокації підкупу.

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Результати дисертаційного дослідження пройшли належну апробацію під час доповідей на науково-практичних конференціях, були опубліковані у фахових виданнях. Публікації сприяли реалізації поставлених у дисертації завдань, а напрацювання Сергія Васильовича Самойленка впроваджено в науково-дослідну, практичну діяльність та освітній процес.

Обґрунтованість отриманих здобувачем результатів забезпечена належною емпіричною базою дисертаційного дослідження, яку становлять дослідження формують: результати аналізу 52 кримінальних справ (проваджень) за ознаками кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 368, 369, 369-2, 370 КК України, що перебували на стадії досудового розслідування/розглядалися судами України впродовж 2015–2023 рр., та опитування шляхом анкетування 73 практичних працівників (працівників слідчих, оперативних підрозділів, прокуратури), які брали безпосередню участь у розслідуванні кримінальних проваджень, передбачених ст. ст. 368, 369, 369-2, 370 КК України; власний досвід розслідування автором кримінальних проваджень щодо провокації підкупу.

Тому дисертаційне дослідження Сергія Васильовича Самойленка проведено на належному науково-методичному і методологічному рівнях, результати та положення наукової праці, що винесені на захист, відповідають вимогам щодо здобуття ступеня доктора філософії, є обґрунтованими і логічними, мають відповідний ступінь наукової новизни і практичне значення. Це дає підстави стверджувати, що дисертант цілком опанував методологію наукового дослідження та правильно її використав під час наукового пошуку щодо особливостей розслідування провокації підкупу.

Дисертація Сергія Васильовича Самойленка є комплексним дослідженням, у якому одержано нові результати у вигляді обґрунтованих висновків щодо особливостей розслідування провокації підкупу. Низка результатів та висновків, що отримані в роботі, сформульована вперше, вони логічні та мають належний ступінь наукової новизни, є обґрунтованими. Рекомендації дисертанта достатньо аргументовані та ґрунтуються на висновках дослідження.

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Самойленко Сергій Васильович в дисертаційній роботі правильно використав методи наукового дослідження, здійснив детальний аналіз кримінального, кримінального процесуального законодавства, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності, наукових праць з означених наук, опрацював дані емпіричних досліджень. Це дало змогу розробити теоретичні положення і науково обґрунтовані практичні рекомендації щодо розслідування провокації підкупу. Дисертант відповідально поставився до питання узагальнення та використання статистичної інформації, що цілком сприяло реалізації поставлених наукових завдань і підтверджує опанування здобувачем компетенцій, необхідних для освітньо-наукового ступеня доктора філософії.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що сформульовані й аргументовані в дисертації теоретичні положення, висновки, пропозиції та рекомендації впроваджено й надалі можуть бути використані в науково-дослідній діяльності – для подальшого розроблення та вдосконалення теоретичних основ методики розслідування провокації підкупу;

практичній діяльності – для вдосконалення діяльності з виявлення, запобігання та розслідування злочинів досліджуваної категорії, що підтверджується відповідними актами впровадження.

Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому. Дисертаційна робота С.В. Самойленка викладена українською мовою на 232 сторінках. Структура роботи відповідає вимогам МОН України та нормативним документам щодо присудження ступеня доктора філософії. Вона структурована і складається з анотації, змісту, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Окремі результати дослідження представлені у 5 змістовних та репрезентативних додатках, що розміщені на 30 сторінках.

В анотації у стислій формі розкрито основні положення дисертаційного дослідження, наведено перелік публікацій, в яких викладені основні результати наукової праці. Анотація викладена українською та англійською мовами.

У вступі визначено об'єкт та предмет дослідження, наведено актуальність обраної теми, зазначено особисті здобутки дисертанта, інформацію про апробацію дисертації на наукових заходах.

У розділі 1 **«Стан дослідження та криміналістична характеристика провокації підкупу»** проаналізовано стан дослідження наукових положень, що є теоретичною основою для формування методичних рекомендацій із розслідування провокації підкупу; визначено та розкрито зміст основних елементів криміналістичної характеристики провокації підкупу.

На підставі аналізу літературних джерел зроблено висновок, що в теорії кримінального права, кримінального процесуального права, криміналістики, оперативно-розшукової діяльності накопичений значний науковий доробок, який, з одного боку, дає змогу сформулювати чіткі уявлення про особливості функціонування інституту підкупу у кримінальному праві, а з іншого – базові уявлення про різні прояви провокації підкупу, їх розслідування, які є належною основою для розроблення наукових рекомендацій щодо основ методики розслідування провокації підкупу, які до сьогодні ще не укладено.

Схвальним є обґрунтування дисертантом, що криміналістична характеристика провокації підкупу – це система, де поєднано взаємозалежні узагальнені відомості про типові криміналістично значущі ознаки складових механізму вчинення такого кримінального правопорушення, в котрих відображено низку закономірних кореляційних зв'язків серед цих елементів і які використовують, щоб розробити наукові рекомендації, а також побудувати й перевірити версії у процесі розслідування, оптимізувати методику розслідування та практичне використання засобів, прийомів і методів криміналістики під час швидкого, повного та ефективного розслідування таких кримінальних правопорушень.

Дисертантом наголошено на тому, що спосіб учинення провокації підкупу охоплює дії, пов'язані з підготовкою до його вчинення, дії з безпосереднього вчинення та часто дії з його приховування. Так, готуючись до вчинення підкупу, провокатор підшукує знаряддя та засоби, обирає час, місце вчинення та реалізації такого майна тощо. Безпосереднім способом вчинення провокації підкупу є дії службової особи з підбурення особи на: пропонування; обіцянку; надання неправомірної вигоди; прийняття пропозиції, обіцянки чи одержання такої вигоди, щоб потім викрити того, хто пропонував, обіцяв, надав неправомірну вигоду або прийняв пропозицію, обіцянку чи одержав таку вигоду.

Розділ 2 «Організація розслідування провокації підкупу» присвячено з'ясуванню кола обставин, що підлягають установленню під час розслідування провокації підкупу; типізовано слідчі ситуації початкового та наступного етапів розслідування провокації підкупу, відтак – запропоновано алгоритми дій слідчого.

З урахуванням предмета дослідження Самойленком Сергієм Васильовичем визначено перелік обставин, які необхідно встановити у межах досудового розслідування кримінального провадження про провокацію підкупу, їх умовно розподілено на групи і наголошено на: 1) загальних (тих, які пов'язані з подією кримінального правопорушення); 2) особистих (тих, які пов'язані з відомостями щодо потерпілого та злочинця), а це: дані про того, хто підбурений і підбурювач, і чи наявний взаємозв'язок «підбурювач-підбурена особа», а також із особами, яких у це було залучено; 3) додаткових (інші обставини, які важливі у кримінальному провадженні), а це: причинний зв'язок у діях винних та їх наслідках; встановлення причин і умов, які посприяли учиненню злочину; вид і розмір шкоди, спричиненої унаслідок кримінального правопорушення; обставини, якими обтяжується чи пом'якшується покарання та ін.

Дисертантом проведено аналіз підходів до визначення поняття слідчих ситуацій, їх класифікацію. Підкреслено важливість визначення саме типових слідчих ситуацій та, з їх урахуванням, висунення комплексу слідчих версій і формування найбільш оптимальних алгоритмів розслідування цього виду кримінального правопорушення. З урахуванням результатів слідчо-судової практики та опитування практичних працівників, зроблено спробу виділити різновиди слідчих ситуацій, типових для початкового та наступного етапів розслідування провокації підкупу. Зважаючи на ці типові слідчі ситуації, виділено типові версії та запропоновано відповідні алгоритми дій слідчого.

У розділі 3 «Тактика проведення окремих слідчих (розшукових) дій та використання спеціальних знань у кримінальних провадженнях про провокацію підкупу» узагальнено теорію і практику організації й тактики проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях досліджуваної категорії; з'ясовано питання використання спеціальних знань у процесі розслідування провокації підкупу.

Зокрема, на основі узагальнення наукових позицій Сергієм Васильовичем Самойленком зроблено висновок про те, що спеціальні знання слугують системою теоретичних знань і практичних навичок з конкретної науки або техніки, мистецтва чи ремесла, які набуто як спеціальну підготовку або професійний досвід та використовуються у процесуальній та непроцесуальній формах.

У контексті дослідження особливостей розслідування кримінальних проваджень за фактами провокації підкупу дисертантом вказано на використання чотирьох основних форм застосування спеціальних знань: призначення судових експертиз; залучення спеціаліста до участі в проведенні слідчих (розшукових) дій; консультативна та довідкова допомога спеціаліста; безпосереднє використання слідчим спеціальних знань.

Здобувачем наведено достатньо аргументів, що використання спеціальних знань у формі залучення спеціаліста до участі в проведенні слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування провокації підкупу може бути реалізовано у ході контролю за вчиненням злочину. Під час розслідування провокації підкупу таке проводиться у формі спеціального слідчого експерименту.

Дисертантом встановлено, що під час проведення досудового розслідування кримінальних проваджень про провокацію підкупу слід призначати такі види судових експертиз: експертизу речовин, матеріалів і виробів; почеркознавчу; техніко-криміналістичну; технічну експертизу документів; лінгвістичну; фоноскопичну. Крім того, розкрито завдання, що вирішують ці види експертних досліджень, а також запитання, на які необхідно відповісти експерту.

Рекомендації щодо подальшого використання результатів дисертації в практиці. Отримані результати дисертаційного дослідження С.В. Самойленком можуть бути використані для вдосконалення діяльності з виявлення, запобігання та розслідування провокації підкупу.

Дискусійні положення та зауваження. Позитивно оцінюючи зміст та наукове значення дисертації, надаючи певні рекомендації Сергію Васильовичу по ходу підготовки тексту цієї рецензії, хотілося б звернути увагу на дискусійні моменти, а також зробити певні критичні зауваження до роботи, зокрема:

1. На ст. 85 здобувачем зазначається, що *«володіючи даними про складові криміналістичної характеристики, вивчивши кореляції серед них, можна сформулювати низку обґрунтованих, цілеспрямованих рекомендацій з розслідування»*. простежується перелік кореляційних зв'язків між складовими криміналістичної характеристики правопорушення». Також на ст. 87 робиться узагальнення, яке, в принципі, можна застосувати до розслідування будь-якого кримінального правопорушення: *«Кореляційними зв'язками між елементами криміналістичної характеристики досліджуваного нами виду кримінального правопорушення є: сліди – предмет посягання – способи вчинення – дані про особу*

злочинця; особа злочинця – мотив, мета – засоби – місце, час – обстановка – спосіб вчинення – сліди». З огляду на це додаткового роз'яснення, конкретизації стосовно зазначеної категорії злочинів потребує підхід дисертанта до використання терміну «кореляційні зв'язки». Що саме має на увазі автор?

2. Висновки до розділів закороткі (ст. 179) та малоінформативні (ст. 116; всього на два пункти), а бо ж опосередковано стосуються предмету дослідження, як от: *«криміналістична характеристика злочинів як важлива інформаційна основа для розробки методів розкриття і розслідування злочинів окреслює саме специфічні криміналістично значущі типові риси окремих видів і груп злочинів, а не кримінально значущі властивості нормативних елементів певного складу злочину...»* і далі по тексту (ст. 86).

3. Дисертаційне дослідження містить окремі синтаксичні, граматичні, лексичні, стилістичні помилки, які дещо псуують загальне позитивне враження від наукової праці. Наприклад, замість нехарактерної для української мови конструкції *«в тому числі»* (ст. 104) варто було б використовувати стилістично кращий варіант – *«зокрема»*. Крім того, терміни «інтерес» і «зацікавлення», хоча й є синонімами, проте в значенні вони мають відмінності. Зокрема, інтерес – це вага, значення, вигода – це привертання чиеїсь уваги. Отже, більш влучним є застосування – *«заінтересовані особи»* замість вживаного у дисертації *«зацікавлені особи»* (ст. 127, 140, 143-144, 148).

Висловлені зауваження носять переважно уточнюючий характер і не впливають на загальну позитивну оцінку виконаного дослідження. Вони переслідують мету запросити автора до наукової дискусії та врахувати зазначені зауваження у подальшій науковій розробці проблематики дослідження.

Відсутність порушень академічної доброчесності. Під час вивчення як дисертаційного дослідження, так і наукових публікацій, фактів порушень академічної доброчесності не виявлено. Дисертаційна робота Сергія Васильовича Самойленка є оригінальною, самостійно виконаною науковою працею.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам.

1. Дисертаційна робота Самойленка Сергія Васильовича на тему «Основи методики розслідування провокації підкупу», подана на здобуття ступеня доктора філософії, є комплексним, цілісним, завершеним науковим дослідженням, в якому отримано нові науково обґрунтовані результати, які несуть важливе теоретичне і практичне навантаження та вирішують вагомі наукові завдання, що має істотне значення для теорії і практики криміналістики.

2. За кількістю та якістю публікацій, апробацією на науково-практичних заходах, загальним підходом до оформлення та викладу матеріалу (є відповідність наказу МОНУ № 40 від 12.01.2017) дисертація відповідає Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, що затверджений постановою КМУ від

12 січня 2022 року № 44, а її автор – Самойленко Сергій Васильович заслуговує присудження ступеня доктора філософії у галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право», освітньо-наукова програма «Право».

Рецензент:

доцент кафедри кримінального процесу

та криміналістики

факультету № 1 Інституту з підготовки

фахівців для підрозділів Національної поліції

Львівського державного університету

внутрішніх справ

кандидат юридичних наук, доцент

09 лютого 2024 року

Сергій МАРКО

